

Provinciale Ethische Commissie

Anno 2025

Interprovinciaal Overleg

INLEIDING	3
CONTEXT EN CONTACT	3
1. WAT IS EEN ETHISCHE COMMISSIE?	4
1.1 Wat heeft een ethische commissie te bieden?	4
2. WAT ZIJN DE KANSSEN EN RISICO'S VAN EEN ETHISCHE COMMISSIE?	4
2.1 Kansen	4
2.2 Risico's	5
3. WAT ZIJN DE BENODIGDHEDEN VOOR EEN ETHISCHE COMMISSIE?	5
4. WELKE ONTWERPKEUZES ZIJN BEPALEND VOOR EEN SUCCESVOLLE ETHISCHE COMMISSIE?	
5. ETHISCHE COMMISSIES VERBONDEN AAN OVERHEIDSINSTANTIES	6
COLOFON	8

Inleiding

Het borgen en institutionaliseren van ethiek is een verantwoordelijkheid die dient te worden gedragen door alle lagen van de provincie. Een ethische commissie kan o.a. bijdragen aan het vormgeven van die verantwoordelijkheid. Steeds meer gemeenten en uitvoeringsinstanties kiezen ervoor ethische dilemma's/vraagstukken voor te leggen aan een commissie. Provincies worstelen met de vraag of dit ook voor hen een passende oplossing is. Het doel van dit stuk is om hen iets verder te helpen bij het beantwoorden van die vraag door meer inzicht te geven in wat een dergelijke commissie is, waarvoor het kan worden ingezet, welke kansen en risico's erbij komen kijken, wat de randvoorwaarden zijn en hoe het publieke landschap van ethische commissies er momenteel uitziet.

Context en contact

Veel van onderstaande informatie is opgehaald uit het werk van Antonia Sattlegger.¹ Daarnaast zijn ook de resultaten uit het onderzoek "Ethische Commissie voor de Slimme Stad: Van morele ambitie naar morele impact" in dit stuk meegenomen.² Dit onderzoek wordt uitgevoerd binnen het RAAK PRO Moral Smart Cities project, door Fontys Hogeschool, Universiteit Utrecht en betrokken Nederlandse gemeenten.

Vragen en/of opmerkingen m.b.t. dit artikel kunnen per mail worden gedeeld via: ethischecommissie@ipo.nl

¹ Meer informatie over A. Sattlegger: <https://www.tudelft.nl/en/tpm/our-faculty/departments/engineering-systems-and-services/people/phd-candidates/as-antonia-sattlegger>.

² 'Ethische Commissie voor de Slimme Stad: Van morele ambitie naar morele impact', Erna Ruijer, Bart Wernaart & Albert Meijer, 29 januari 2025.

1. Wat is een ethische commissie?

In dit geval wordt eigenlijk met ethische commissie een 'digitale ethiek commissie' bedoeld. "Een digitale ethiek commissie is:

"Een onafhankelijk forum:

- Samengesteld uit deskundigen op het gebied van ethiek, technologie en governance
- Die advies geeft over specifieke gevallen, thema's en/of governance vraagstukken.
- Op het gebied van het ontwerpen en governance van opkomende technologieën."³

1.1 Wat heeft een ethische commissie te bieden?

Een commissie kan worden ingesteld ter kennisdeling, als reflectief orgaan, om de organisatie meer legitimiteit te geven op het onderwerp en/of als toezichtsorgaan. 4 Commissies kunnen een of meerdere van deze rollen vervullen. De manieren waarop ze deze rollen kunnen vervullen is door:

1. Advies te geven over concrete ethische vraagstukken/dilemma's;
2. Richtlijnen en beleid te ontwikkelen en te herzien voor het toepassen van nieuwe technologieën, tools en processen;
3. Bij te dragen aan de bewustwording en kennisdeling omtrent digitale ethiek binnen de organisatie.⁵

2. Wat zijn de kansen en risico's van een ethische commissie?⁶

"Het belangrijkste is dat de commissie moet erkennen dat zij niet eigenaar is, maar de digitale ethiek in de organisatie faciliteert. Idealiter zou men zich kunnen voorstellen dat de commissie zichzelf overbodig maakt door individuen en organisaties in staat te stellen digitale ethiek uit te voeren."⁷

2.1 Kansen

1. Commissies versterken 'digitale ethiek' als thema binnen de organisatie;
2. Een commissie met diverse leden zorgt voor brede, interdisciplinaire samenwerking;
3. Een commissie met externe leden biedt een nieuw perspectief in de organisatie (externe reflectie en feedback);
4. Het is een mooie kans voor kennisdeling en samen leren op dit onderwerp (als organisatie);
5. Indien de commissie beweegredenen en adviezen openbaar maakt, leidt het ook tot een bevordering van openheid en accountability in en buiten de organisatie.
6. Commissies kunnen bijdragen aan een groeiende volwassenheid van data-ethiek (en de governance daarvan).
7. Commissies kunnen samenwerking zoeken met elkaar (binnen en buiten de organisatie).

³ Slides van Antonia Sattlegger, gepresenteerd op het IBDS Café (06/03/2024)

⁴ Slides van Antonia Sattlegger, gepresenteerd op het IBDS Café (06/03/2024).

⁵ Hoe richt je een ethische commissie in?", iBestuur, Antonia Sattlegger (<https://ibestuur.nl/artikel/hoe-richt-je-een-ethische-commissie-in/>).

⁶ Dit overzicht aan kansen en risico's is afkomstig uit de slides van Antonia Sattlegger, gepresenteerd op het IBDS Café (06/03/2024).

⁷ Hoe richt je een ethische commissie in?", iBestuur, Antonia Sattlegger (<https://ibestuur.nl/artikel/hoe-richt-je-een-ethische-commissie-in/>).

2.2 Risico's

1. Indien de organisatie niet helder genoeg maakt waar de commissie verantwoordelijk voor is kan dat ertoe leiden dat de commissie niet goed aansluit op de behoeften van de organisatie;
 - ➔ Een commissie die niet tijdig advies kan geven of niet responsief is op nieuwe ontwikkelingen kan worden gezien als bottleneck of hindernis;
2. Een commissie kan leiden tot externalisatie en versnippering van de verantwoordelijkheid voor digitale ethiek binnen de organisatie;
 - ➔ Indien er maar één contactpunt is voor vraagstukken op het gebied van data-ethiek kan dat zorgen voor onvoldoende kennis en verbinding op het thema in de gehele organisatie;
 - ➔ Indien de primaire taak het onafhankelijk faciliteren van impactbeoordelingen is, bestaat het risico dat ethiek als een afvinkoefening wordt gezien (een keuring ex-post);
 - ➔ Dit kan er ook toe leiden dat er een gebrek ontstaat aan feedbacklussen met de ambtelijke en politieke organisatie.
3. Commissies kunnen worden misbruikt ("ethics washing").
 - ➔ Dit dreigt te gebeuren indien commissies onvoldoende middelen ter beschikking krijgen om hun verantwoordelijkheden na te komen;
 - ➔ Politieke gevoeligheid met betrekking tot data-ethiek kan leiden tot risico-paralyse en onwil om te leren (van fouten).

3. Wat zijn de benodigdheden voor een ethische commissie?⁸

1. **Vele perspectieven.** Denk aan juridisch, ethisch, bestuurlijk, etc. Het liefst ook van mensen met diverse opleidingsachtergronden;
2. **Commitment.** De leden van de commissie hebben affiniteit nodig met het onderwerp. Het liefst dient de ethische commissie ook door 1-2 mensen te worden getrokken als voorzitter. Dan heeft de commissie een gezicht.
3. **Tijd en budget.** Technologische toepassingen hebben enorme effecten. De samenleving vindt daar iets van. De toepassingen raken de belangen van de burger. Door voldoende middelen beschikbaar te stellen aan de commissie, wordt duidelijk hoe belangrijk de rol van de commissie is om hierop toe te zien.
4. **Integratie in het organogram.** Waar komt de ethische commissie in de organisatie? Wat zijn de informatie en formatielijnen in de organisatie? Wat is het mandaat en scope van de ethische commissie?
5. **Beschrijving en belegging van de verantwoordelijkheid.**⁹ Hoe behandelen we als ethische commissie een aanvraag of dossier? Wat is de deliverable en wat zijn de doorlooptijden? Wie moeten hier iets van vinden?
6. **Bewustzijn.** Dit kan je niet alleen: organiseer medestanders om de boodschap van de commissie mee uit te dragen.

⁸ Deze punten zijn genoemd door Jeroen van den Hoven tijdens zijn bezoek aan de Ethiek Werkgroep (08/02/2024)

⁹ Het [RACI model](#) helpt bijvoorbeeld bij het neerleggen van de verantwoordelijkheden van een ethische commissie.

4. Welke ontwerpkeuzes zijn bepalend voor een succesvolle ethische commissie?

Het recent gepubliceerde onderzoek “Ethische Commissie voor de Slimme Stad” is gebaseerd op vier ontwerp vragen die volgens de literatuur bepalend zijn voor de effectiviteit van ethische commissies:

1. **“Samenstelling van de commissie:** Bestaat de ethische commissie uit externe deskundigen, uit burgers of professionals uit de eigen organisatie?
2. **Organisatorische inbedding:** Hoe wordt de ethische commissie gepositioneerd binnen de gemeentelijke organisatie en welke bevoegdheden heeft zij?
3. **Werkwijze:** Hoe functioneert de commissie in termen van werkproces, mandaat, casuïstiek, gebruikte ethische kaders én output?
4. **Doorwerking van adviezen:** Op welke wijzen en in welke mate leiden adviezen van de ethische commissie tot daad-werkelijke veranderingen binnen de organisatie?”¹⁰

Het onderzoek geeft aanbevelingen t.a.v. elke ontwerp vraag om zo de effectiviteit van ethische commissies te verhogen. Raadpleeg het onderzoek voor meer informatie.

5. Ethische commissies verbonden aan overheidsinstanties

Ethische commissies (zoals hierboven gedefinieerd) komen op dit moment voornamelijk voor op gemeentelijk niveau. De meeste commissies zijn opgericht om onafhankelijk advies te geven aan het gemeentebestuur over concrete ethische vraagstukken/dilemma's.

Ethische commissies komen op dit moment voornamelijk voor bij gemeenten en uitvoeringsorganisaties. Een volledig overzicht van commissies verbonden aan overheidsinstanties staat [hier](#) (laatst geüpdatet: september 2024). Dit overzicht biedt ook een uitwerking per commissie op werkingsgebied, invloed en mandaat, samenstelling, leden en het proces dat zij volgen om te komen tot een advies/reflectie.

Het mandaat van de commissies verschilt. Dit is ook te zien in de wijze van oprichting: sommige commissies zijn opgericht door middel van een officieel besluit, terwijl anderen geen formele plek hebben gekregen in de organisatie. Geen enkele commissie kan bindend advies geven of officiële besluiten nemen¹¹, maar sommige adviezen wegen zwaarder dan anderen. De meerderheid kan ook op eigen initiatief (gevraagd en ongevraagd) advies geven.

Bij de gebruikelijke samenstelling wordt uitdrukkelijk aandacht besteed aan profielen die goed op elkaar aansluiten in nodige kennis en ervaring en voldoende diversiteit uitstralen om een inclusief, representatief advies te kunnen geven. De meeste commissies hebben externe experts als lid. Variaties hierop zijn commissies die bestaan uit inwoners van de gemeente en medewerkers van de organisatie.

De meeste commissies streven ernaar om minimaal vier keer per jaar bijeen te komen. De uitersten liggen tussen een keer in de twee weken en minimaal twee keer per jaar.

Samenwerking tussen de verschillende commissies is minimaal. Sommige commissies op gemeentelijk niveau hebben contact, maar er is een sterke behoefte aan meer kennisuitwisseling tussen alle commissies.

¹⁰ [Ethische Commissie voor de Slimme Stad: Van morele ambitie naar morele impact](#), Erna Ruijter, Bart Wernaart & Albert Meijer, 29 januari 2025.

¹¹ De ethische commissie van het SCP verwacht wel in de nabije toekomst het mandaat te krijgen van de directie om bindend advies te geven.

Verskillende leden van commissies hebben aangegeven dat ze in hun adviezen graag rekening zouden willen houden met de moresprudentie van andere commissies.

Vanuit de Interbestuurlijk Data Strategie (IBDS)¹² wordt gewerkt aan het opzetten van een Community of Practice (CoP) op digitale ethiek. Deze CoP heeft o.a. als doel een omgeving/netwerk te creëren voor leden van ethische commissies om kennis, ervaringen, vraagstukken en adviezen met elkaar uit te wisselen. Zodra hier meer over bekend is, zal ook die informatie in dit stuk verwerkt worden.

¹² <https://realisatieibds.nl/page/view/f17bdd08-7441-4968-95d4-acafdce49efb/over-de-ibds>

Colofon

Interprovinciaal Overleg

Jan Jansen

Programmamanager

Anna de Vries

Projectmedewerker

Kim van Dijk

Adviseur

Emma van den Berg

Adviseur

Andere organisatie

Jan Jansen

Programmamanager

Anna de Vries

Projectmedewerker

Kim van Dijk

Adviseur

Emma van den Berg

Adviseur